

»Sveti sinod često gubio objektivna etička mjerila prema zločinu, a Srpska pravoslavna crkva se javljala samo kad je druge optuživala zbog zločina i genocida nad srpskim narodom, dok je prešućivala stradanja Srba od istih vlasti s kojima je surađivala tokom okupacije« (str. 262). Nakon dolaska nove vlasti 1944. godine Srpska pravoslavna crkva ponovo je pozvala stanovništvo na lojalnost, zaboravivši na svoje izjave lojalnosti poraženima u ratu.

Zbog svih argumenata koje je autor iznio o djelovanju Srpske pravoslavne crkve u ratu ovo se djelo može preporučiti široj čitalačkoj publici jer otkriva i dosad nepoznate činjenice.

Zlatko Kudelić

ELEMENTA MONTENEGRINA I.: Crnogorski narod i srpska politika genocida nad njim, Cetinje 1990., 284 str. II. Crnogorska pravoslavna crkva, Cetinje 1991., 184 str.

U izdanju Crnogorskoga federalističkog pokreta pojavile su se dvije knjige znanstvenih radova i dokumenata koje obrađuju problematiku srpsko-crnogorskih odnosa kroz stoljeća sve do suvremenih političkih zbivanja. Prva od tih dviju knjiga, pod naslovom *Crnogorski narod i srpska politika genocida nad njim*, bavi se problematikom političkih odnosa Srbije i Crne Gore od stvaranja srednjovjekovnih država do današnjih političkih odnosa, posebno naglašavajući kontinuitet crnogorske državne tradicije, te crnogorsku vjersku i kulturnu posebnost, i ukazujući na metode kojima se koristila velikosrpska politika kako bi negirala državnu i kulturnu posebnost crnogorskog naroda i njegove države. Na početku knjige nalaze se znanstvene rasprave u kojima su autori prikazali probleme crnogorske državnosti, autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve, te metode kojima je srpska politika pokušala uništiti državnu i kulturnu posebnost Crne Gore.

U tekstu »O crnogorskom narodu i kontinuitetu njegove države« Radoslav Rotković prikazuje politički razvoj Crne Gore, dokazujući kako je već u X. stoljeću moguće utvrditi postojanje jasno formirane Dukljanske kneževine. Osvajanja Nemanjića nisu dovela do gubljenja identiteta tadašnje Zete, koja se i vjerski razlikovala od Raške, jer je bila rimokatolička. Kao jedinu posljedicu srpske ekspanzije na Zetu autor ističe stvaranje pravoslavnih episkopija na njezinu teritoriju. Ukazujući na razlike između Raške i Zete, Rotković je na temelju analize izvora i djela koja su se bavila seobom Slavena zaključio kako Srbi i Crnogorci nisu istoga porijekla: prema njegovu mišljenju Crnogorci potječu iz slavenskog vala, koji je na Balkan došao sa sjeverozapada.

U tekstu pod naslovom »Crnogorski narod i njegovi potuđenjaci« Danilo Radojević razmatra, kako je službena srpska politika negirala crnogorski narod i njegovu kulturnu baštinu. Primjer za to je tvrdnja kako je crnogorski narod dio srpskog naroda zbog toga što pripada pravoslavnoj vjeri, i sintagma »srpske

zemlje« kojom se srpski političari i znanstvenici koriste za Crnu Goru, iako ona ima sasvim drugo značenje u izvorima srednjovjekovne Srbije. Govoreći o politici Srbije prema Crnoj Gori u XIX. stoljeću, Radojević objašnjava kako je srpska vlada slala u Crnu Goru ljude obrazovane u Srbiji da bi oni svojim djelovanjem omogućili ostvarenje velikosrpskih planova. Crna Gora, podsjeća on, ušla je u Kraljevinu SHS jednostranom voljom Srbije, a ukidanjem Crnogorske pravoslavne crkve, koje je provedeno nekanonski, te svojom ideologijom svetosavlja, srpski je režim u Kraljevini SHS pojačao napore za srbizaciju Crne Gore. Isti autor u članku »Autokefalna Crnogorska pravoslavna crkva« prikazuje glavne povijesne događaje presudne za razvoj crkvene organizacije u Crnoj Gori. Napominjući kako je pravoslavlje u Zeti nametnuto silom, dokazuje da su Nemanjići podržavali katolicizam u svojoj državi samo zbog političkih interesa, dok su zakonima ograničavali pa i zabranjivali širenje katolicizma. Nastanak Crnogorske pravoslavne crkve on povezuje s osnivanjem Cetinskog manastira u vrijeme Ivana Crnojevića, a kasniju vlast crnogorskih vladika sa činjenicom da je posljednji Crnojević predao duhovnu i svjetovnu vlast u ruke cetinskog mitropolita. Bitnu razliku između Crnogorske pravoslavne crkve i Srpske pravoslavne crkve autor vidi u tome što je crnogorski narod, predvođen svojim mitropolitima, pokrenuo borbu protiv Turaka, te tako načinio prve korake prema autokefalnosti svoje crkve, dok je Pečka patrijaršija u sklopu turskoga državnog sistema vidjela mogućnost proširenja na katoličko područje pod turskom vlašću. Ukidanjem Pečke patrijaršije omogućeno je i formalno osamostaljivanje Crnogorske pravoslavne crkve. Iznoseći velik broj argumenata za samostalnost Crnogorske pravoslavne crkve, autor napominje kako je ukidanje autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve bilo provedeno nekanonski, jer je takvu odluku mogao donijeti samo crnogorski knez. O crnogorskom jeziku opširan je tekst napisao Vojislav Nikčević. U većem dijelu knjige uredništvo donosi niz odabranih tekstova koji argumentirano govore o problemu odnosa i sukoba srpske ideje o stvaranju Velike Srbije s nastojanjem crnogorskih političkih krugova da se očuva posebnost Crne Gore.

Druga knjiga odnosi se na pitanje postojanja autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve, njezina povijesnog razvoja i odnosa s Pečkom patrijaršijom. Pod naslovom *Crnogorska pravoslavna crkva* objavljeni su radovi sa znanstvenog skupa o Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi održanog na Cetinju 1990. godine, i velik broj dokumenata koji potvrđuju autokefalni položaj Crnogorske pravoslavne crkve kroz stoljeća. Za općenito razumijevanje i upoznavanje problema nepriznavanja i ukidanja autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve važan je tekst Sretena Zekovića »Istorijske pretpostavke i političko-nacionalni motivi poricanja i obnavljanja Crnogorske pravoslavne crkve«. U njemu autor naglašava negativne karakteristike politike Srpske pravoslavne crkve, a samostalnost Crnogorske pravoslavne crkve povezuje sa činjenicom da su njezini poglavari stajali na čelu borbe protiv turskog neprijatelja. Posebnost Crnogorske pravoslavne crkve vidi se, prema Zekoviću, u tome što crnogorske vladike bira Crnogorski narodni zbor. Odbijajući prigovore o »nekanonskoj autokefalnosti«, Zeković u njima vidi sredstvo negiranja samostalnosti i posebnosti crnogorskog naroda i njegove crkve, a svetosavlje označuje kao »agresivnu i imperijalnu svijest velikodržavnog srpskog pravoslavlja nemanjićkog perioda«.

U tekstu »Autokefalna Crnogorska pravoslavna crkva« Danilo Radojević osvrće se na osnivanje Cetinjskog manastira, označujući taj događaj presudnim za politički život Crne Gore i njezinu crkvu. Period obnavljanja Pečke patrijaršije (1557. do 1766.) smatra vremenom u kojemu se Crnogorska pravoslavna crkva pretvorila u narodnu crkvu. Stavljajući se na čelo borbe protiv Turaka, ona je pokazala samostalan status, jer se distancirala od Pečke patrijaršije. Navodeći primjere koji potvrđuju poseban položaj Crnogorske pravoslavne crkve, Radojević označuje vrijeme nakon 1918. godine razdobljem u kojemu je Crnogorska pravoslavna crkva nasilno ukinuta nekanonskim putem radi jačanja asimilacije crnogorskog naroda, čemu je u daljnjem razvoju političkih događaja imalo poslužiti uvođenje ideologije »svetosavlja«.

Vojslav Nikčević u članku »Odnos crnogorske države i crkve i srpske države i crkve« izlaže kako je pravoslavlje postalo državnom vjerom 1403. godine i potisnulo katolicizam na obalni pojas. Zetska je mitropolija, kaže autor, nominalno od 1499. godine podređena Ohridskoj arhiepiskopiji, a vrijeme od 1604. do 1766. godine, razdoblje je stvaranja atipične crnogorske crkve i države s osloncem na Rusiju, koja toj crkvi priznaje autokefalnost nakon 1711. godine. U članku »Faktička autokefalnost Crnogorske pravoslavne crkve od početka XVII vijeka i njen odnos prema Pečkoj patrijaršiji« Dragoje Živković osvrće se na odnose Cetinjske mitropolije i Pečke patrijaršije, tvrdeći kako je Cetinjska mitropolija od početka XVII. stoljeća bila osobena vjerska institucija, u političkom pogledu suprotstavljena Pečkoj patrijaršiji. Vrijeme nakon ukidanja Pečke patrijaršije, prema njegovim riječima, razdoblje je u kojemu je Crnogorska pravoslavna crkva bila u stanju »samodovoljnosti«, ostajući nezavisna i nepovezana s bilo kojom od pravoslavnih crkava.

Osim članaka o autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve, ova druga knjiga donosi niz odabranih tekstova o crkvenoj povijesti i međusobnim odnosima pravoslavnih crkava. Oni govore o sukobima između Srpske pravoslavne crkve i Crnogorske pravoslavne crkve te o nastojanju crnogorske javnosti da se obnavljanjem autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve ispravi povijesna nepravda prema crnogorskom narodu i njegovoj tradiciji. Kako je široj javnosti taj problem manje poznat, a zavređuje veću pažnju, ove će dvije knjige pobuditi pažnju posebno zbog njegove današnje aktualnosti.

Zlatko Kudelić